

تاثیر روانشناسی دین با رویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی بر بهبود روحیه تعاون و روحیه علمی در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر بم

عرفانه حبیب الهی^۱، مرجان مهربانی گوهری^{۲*}، فاطمه السادات رباطی^۳

دانش آموزان شهر بم

(*Marjanmehrabi-gohari@yahoo.com)

چکیده

این تحقیق با هدف تاثیر روانشناسی دین با رویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی بر بهبود روحیه تعاون و روحیه علمی در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر بم اجرا شد. روش تحقیق توصیفی-همبستگی بود. جامعه آماری کلیه دانش آموزان متوسطه شهرستان بم به تعداد ۵۰۰۰ نفر بودند. تعداد ۲۰۷ دانش آموز مقطع متوسطه به روش نمونه گیری در دسترس انتخاب شدند. آزمودنی ها روانشناسی دین با رویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی برگرفته از پرسشنامه دینداری استراهان و همکاران، پرسشنامه روحیه علمی دانش آموزان سلیمانی راد (۱۳۹۹) و پرسشنامه تعاون را تکمیل کردند. تحلیل داده ها با توجه به ماهیت مقیاس اندازه گیری که از نوع فاصله ای است و فرضیه های تحقیق برای تحلیل داده ها حسب مورد از ضریب همبستگی پیرسون، و رگرسیون چندمتغیره استفاده شد. نتایج نشان داد روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی پیش بینی کننده مثبت و معنی دار روحیه علمی است و با یک واحد استاندارد افزایش در روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی، ۰/۱۹۵ واحد استاندارد افزایش در روحیه علمی همراه است. بین روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی و روحیه تعاون رابطه خطی معنی داری وجود ندارد. در نتیجه روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی پیش بینی کننده روحیه تعاون دانش آموزان نیست. می توان نتیجه گرفت که معنویت و دینداری برگرفته از مکتب شهید سلیمانی بهبود بخش روحیه علمی بوده و می تواند منجر به ارتقاء علم در جامعه و جوانان شود. **واژه های کلیدی:** روانشناسی دین، رویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی، بهبود روحیه تعاون، روحیه علمی.

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد روان شناسی عمومی، واحد رفسنجان، دانشگاه آزاد اسلامی رفسنجان، ایران

۲- استادیار دکترای تخصصی دانشگاه آزاد واحد یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول)

۳- استادیار گروه علوم تربیتی و روانشناسی، واحد رفسنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، رفسنجان، ایران

۱- مقدمه

چرایی اینکه باید دین را از جنبه روانشناختی بررسی نمود، مسئله ای است که روانشناسان و دین پژوهان افکارشان را به خود مشغول نموده است. از طرفی معنویت و دین قلمرویی جذاب هستند و شاید همین دلیل برای بررسی روانشناسی دین کافی باشد. آنچه از اولویت و اهمیت بیشتری برخوردار است، اهمیت دین نزد مردم دنیا است و بدون شک در زندگی انسان کمتر مسئله ای است که جدی تر از دین به شمار آید و دین جز مسلم از سایر جنبه های وجود انسان است و با طیفی از عقاید و رفتارهای غیر مذهبی سخت در پیوند است (برنارد، ۱۳۹۰). روانشناسی دین آن گونه که امروزه دیده می شود موجودیت اش را به هم زمانی با پیدایش شاخه مطالعه تطبیقی ادیان در قرن نوزدهم اروپا و پیدایش دو رشته ی دیگر که در آغاز با دین بی ارتباط بودند، مدیون است. این دو رشته عبارت اند از: الف - روانشناسی اعماق^۱ که در حوزه ی علوم پزشکی به عنوان نخستین جست و جوی منظم در زمینه ی ضمیر ناخود آگاه برای درمان بیماری های روانی پدیدار شد. و ب - فیزیولوژی روانشناختی^۲ که از فیزیولوژی به عنوان کوششی برای جانسین ساختن دستگاه و تکیه گاه فلسفی مربوط به نظریه ی ادراک با سنجش و آزمایش گری عینی انشعاب یافت. علی رغم دانش وسیع و ره یافت وسیع المشرب که در آثار نخستین پیش تازان روانشناسی دین مشهود بود این نیاکان دوگانه، این رشته را به دو رویکرد متعارض تبدیل کردند که سرانجام طیف ره یافت های امروزی در زمینه ی روانشناسی دین را تشکیل می دهند (میرچا، ۱۳۷۲).

از سویی بدون تردید اساس ترین هدف در هر جامعه جهت آموزش افزایش و تعمیم قدرت تفکر و روحیه علم در جامعه و ایجاد و تقویت بینش علم در نسل نوخاسته است. در همین راستا فراگیران در نظامها آموزش به جا اکتفای صرف به حفظ دستاوردها علم و باز پس دهی به هنگام امتحان باید به گونه ای تربیت شوند که بتوانند در شناخت جهان و عملکرد خود روش و بینش علمی را به کار گیرند و چون دانشمندان بیندیشند و رفتار کنند (کاردان، ۱۹۹۱). روحیه علمی را شامل ارزش ها، باورها و هنجارهایی بیان می کند مانند کنجکاوی، فعالیت های پژوهشی، هدف مندی در انجام فعالیت های علمی، قابلیت های علمی و تجربی، تفکر انتقادی که از زمره هدفهای اساسی در یادگیری و آموزش هستند و دست یابی به این گونه اهداف از الزامات در هر سازمان یادگیرنده می باشند (سیف، ۱۳۸۰).

تعاون معادل همیاری در ساده ترین شکل خود کمک معوض (جبرانی) است. کمک دارای عوضی که در عین متقابل بودن، با همزمان و تأخیری نیز هست. یعنی اعضاء به صورت نوبتی، از نیرو و یا امکانات گروه سود می جوید. طبیعت همیاری به شکلی است که غالباً بین همترازان و کسانی که دارای شرایط و امکانات تقریباً یکسانی هستند، اتفاق می افتد. به طور کلی پدیده همیاری یک کنش متقابل اجتماعی است که بین دو یا چند نفر انجام می پذیرد، افراد دارای هدف یا هدفهای معینی هستند و نیت افراد در تحقق هدف مشترک می تواند واحد یا متفاوت باشد (فرهادی، ۱۳۸۸، ۵۰۵). تعاون شیوه ای مشابه با همدلی نمودن است که در دین اسلام نیز بسیار بر آن تأکید شده است. قرآن کریم بر این نکته تأکید دارد که انسان ها دارای اصل و ریشه ای مشترکند و همه آنان ریشه در حقیقت واحدی دارند: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا» مانند: اصل پیوستگی انسانها در جامعه بشری، اصل شدت پیوستگی در مورد آحاد امت اسلام، اصل برخورداری رفتار حمایتی از آثار مثبت همه جانبه (حرعاملی، ۱۳۶۰).

آنچه قابل تأمل است مطالعات بسیار کم در حوزه روان شناسی دین است، از طرفی متغیرهایی همچون روحیه علمی و روحیه تعاون بسیار در حوزه های علمی و پژوهشی کمتر مورد توجه قرار گرفته اند، از طرفی شخصیت های و الگوهای ملی

¹ Depth psychology

² Psychophysiology

عاملی مهم در تأثیر گذاری بر شخصیت و رفتار و نگرش دانش آموزان هستند. شهادتی همچون شهید سلیمانی در زمره دلیرترین افراد جامعه امروند که دین مداری و معنویت با عمل را در هم آمیختند و با تشخیص درست موقعیت و درک صحیح شرایط زمانه در آزمون ولایت پذیری سربلند، گشتند. آنان نه تنها بصیر بلکه بصیرت آفرین هم هستند. اندیشه و عمل و سلوک والای آنان را در قالب مضامین سبک زندگی به عنوان الگویی ارزشمند و تاثیر گذار برای همگان به ویژه آزادی خواهان در آینده، می بایست زمینه های مختلف و در متغیرهای اثر گذار بخصوص در روحیه تعاون و روحیه علمی مورد بررسی و شناسایی قرار گیرد. از این رو تحقیق حاضر در پی پاسخ این سوال است که آیا روانشناسی دین بارویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی منجر به بهبود روحیه علمی و روحیه تعاون در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر بم می شود؟

یافته ها

شاخص های توصیفی متغیرهای پژوهش

در جدول ۱ شاخص های توصیفی میانگین، انحراف استاندارد، کمینه و بیشینه نمره های شرکت کنندگان در مطالعه در متغیرهای مورد بررسی را نشان می دهد. میانگین و انحراف استاندارد روان شناسی دین مبتنی بر مکتب حاج قاسم سلیمانی ($M=5/78 \pm 0/93$)، روحیه علمی ($M=32/18 \pm 0/51$) و روحیه تعاون ($M=2/41 \pm 0/48$)، می باشد.

جدول ۱ شاخص های توصیفی متغیرهای پژوهش

متغیر	تعداد	میانگین	انحراف معیار	کمینه نمره	بیشینه نمره
روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی	۲۰۷	۵/۷۸	۰/۹۳	۲/۲۶	۶/۹۴
روحیه علمی	۲۰۷	۲/۱۸	۰/۵۱	۱	۳/۶
روحیه تعاون	۲۰۷	۲/۴۱	۰/۴۸	۱/۳۶	۳/۸۶

شاخص های توزیعی متغیرهای پژوهش

در جدول ۲ شاخص های مربوط به توزیع متغیرهای پژوهش همچون کجی، کشیدگی آورده شده است. یافته ها نشان داد نتایج نشان داد متغیرهای روان شناسی دین مبتنی بر مکتب حاج قاسم سلیمانی، روحیه علمی، و روحیه تعاون بر حسب شاخص کولموگروف اسمیرنوف نرمال است اما بقیه متغیرها بر حسب این شاخص نرمال نیستند اما از آنجایی که شاخص های کجی و کشیدگی در دامنه ± 2 هستند می توان نرمال بودن متغیرها را پذیرفت.

جدول ۲ شاخص های توزیع متغیرهای پژوهش

متغیر	کجی	کشیدگی	Z کولموگروف- اسمیرنوف	سطح معنی داری
روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی	-۰/۶۹	۱/۸	۱/۲۴	۰/۰۸
روحیه علمی	-۰/۰۲	۰/۰۰۹	۰/۶۹	۰/۷۱
روحیه تعاون	۰/۵	۰/۰۵	۰/۹۶	۰/۳

الف: اثر متغیر پیش بین

جدول ۳ نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره را نشان می دهد. نتایج بررسی اثر متغیر پیش روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی بین بر متغیرهای ملاک روحیه علمی، جستجو گری و روحیه تعاون را نشان میدهد. نتایج نشان داد همه شاخص ها معنی دار هستند در نتیجه متغیر پیش بین روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی بر حداقل یکی از متغیرهای ملاک روحیه علمی، جستجو گری و روحیه تعاون تاثیر معنی دار دارد.

جدول ۳ اثر چندمتغیره متغیر پیش بین

اثر	آزمون	ارزش	درجه آزادی صورت	درجه آزادی مخرج	مقدار F	سطح معناداری
امنیت مدرسه	اثر پیلایی	۰/۰۴۶	۳	۱۹۷	۳/۱۶	۰/۰۲۶
	شاخص ویلکز لامبدا	۰/۹۵۴	۳	۱۹۷	۳/۱۶	۰/۰۲۶
	اثر هتلینگ	۰/۰۴۸	۳	۱۹۷	۳/۱۶	۰/۰۲۶
	بزرگترین ریشه روی	۰/۰۴۸	۳	۱۹۷	۳/۱۶	۰/۰۲۶

آیا روانشناسی دین بارویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی منجر به بهبود روحیه علمی در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر بم می شود؟

نتایج جدول ۴، پیش بینی روحیه علمی بر حسب روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی را با رگرسیون چند متغیره نشان می دهد. نتایج نشان داد بین روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی و روحیه علمی دانش آموزان رابطه خطی معنی داری وجود دارد ($F_{(1,199)}=7/83, P<0/01, R^2=0/038$) و ۳/۸ درصد واریانس روحیه علمی توسط روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی تبیین می شود. همچنین نتایج نشان داد روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی پیش بینی کننده مثبت و معنی دار روحیه علمی است ($\beta=0/195, t=2/79, p<0/01$)، و با یک واحد استاندارد افزایش در روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی، ۰/۱۹۵ واحد استاندارد افزایش در روحیه علمی همراه است.

جدول ۴ خلاصه تحلیل رگرسیون چند متغیره بر روی روحیه علمی

مدل	مجموع مجذورات	درجه آزادی مجذورات	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	R ²	b	β	مقدار t
اثر متغیر پیش بین	۱/۹۸	۱	۱/۹۸	۷/۸۳	۰/۰۰۶	۰/۰۳۸	۰/۱۰۹	۰/۱۹۵	۲/۷۹**
اثر خطا	۵۰/۴	۱۹۹	۰/۲۵۳						

آیا روانشناسی دین با رویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی منجر به بهبود روحیه تعاون در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر بم می شود؟

نتایج جدول ۵، پیش بینی جستجوگری بر حسب روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی را با رگرسیون چند متغیره نشان می دهد. نتایج نشان داد بین روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی و روحیه تعاون رابطه خطی معنی داری وجود ندارد ($F_{(1,199)}=0/11, P>0/05, R^2=0/001$) در نتیجه روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی پیش بینی کننده روحیه تعاون دانش آموزان نیست.

جدول ۵ خلاصه تحلیل رگرسیون چند متغیره بر روی روحیه تعاون

مدل	مجموع مجذورات	درجه آزادی مجذورات	میانگین مجذورات	F	سطح معناداری	R ²	b	β	مقدار t
اثر متغیر پیش بین	۰/۰۲۶	۱	۰/۰۲۶	۰/۱۱	۰/۷۴	۰/۰۰۱	-۰/۰۱۲	-۰/۰۲	-۰/۳۳
اثر خطا	۴۷/۱۳	۱۹۹	۰/۲۳۷						

نتیجه گیری

هدف از تحقیق تاثیر روانشناسی دین با رویکرد مبتنی بر مکتب شهید سلیمانی بر بهبود روحیه تعاون و روحیه علمی در بین دانش آموزان مقطع متوسطه شهر بم بود نتایج نشان داد روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی پیش بینی کننده مثبت و معنی دار روحیه علمی است و با یک واحد استاندارد افزایش در روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی، ۰/۱۹۵ واحد استاندارد افزایش در روحیه علمی همراه است.

در تبیین یافته ها می توان گفت ظهور رفتارگرایی، روان شناسی دین، به عنوان یک حوزه تحقیق برای روان شناسان، به سرعت افول کرد. رفتارگرایی با منطق ساده و جذاب خود، روان شناسی را از مطالعه موضوعات پیچیده ای مانند تأثیر عقاید، رشد و تحول معیارهای اخلاقی و دلایل درگیر شدن افراد در رفتار مذهبی، منحرف نمود. هر تلاشی برای تقسیم روان شناسی دین به حوزه های کوچک تر مورد علاقه، بدون تردید، کاری سلیقه ای است (کریگهد و همکاران، ۲۰۰۱) از این رو این رفتارهای منجر به گسترش روند روحیه علمی در جریان معنویت و دینگرایی شده و روانشناسی دین مبتنی بر رویکرد شهید سلیمانی بهبود روحیه علمی جهت پیشبرد اهداف علمی و ملی را ممکن می سازد.

بین روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی و روحیه تعاون رابطه خطی معنی داری وجود ندارد. در نتیجه روان شناسی دین مبتنی بر مکتب شهید حاج قاسم سلیمانی پیش بینی کننده روحیه تعاون دانش آموزان نیست. در تبیین یافته ها می توان گفت یکی از کارکردهای دین از منظر روانشناختی سازگاری جهان درون و برون؛ کاهش رنجها می باشد (وولف، ترجمه دهقانی، ۱۳۸۶). از این رو باید انتظار داشت که روان شناسی دین منجر به افزایش تعاون و روحیه همکاری شود در حالی که روانشناسی مبتنی بر رویکرد شهید سلیمانی بر روحیه تعاون اثر منفی را نشان می دهد علت این اثر گذاری را در عدم دقت پاسخگویی به سوالات پرسشنامه ها باید دانست چرا که شهید سلیمانی نماد تعاون و کمک به دیگران بود و خود الگویی در تقویت روحیه تعاون بخصوص در نسل نوجوان و جوان بود. بنابراین با توجه به نتایج حاصل از تحقیق می توان گفت چنانچه متخصصان تعلیم و تربیت بخواهند دانش آموزان فعلی افراد مفید باشند و نظام آموزشی نیز به مقاصد خود دست یابد، باید به روحیه علمی، جستجوگری و تعاون به منزله رویکردی جدید و ضرورتی انکارناپذیر توجه کنند.

همچنین، ضرورت دارد که در برنامه های آموزشی روشهایی به کار رود که دانش آموزان به یاری آنها قابلیت های چگونه آموختن را به روش انتظام فکری بیاموزند، زیرا معرفت در فرایند اندیشه منظم رشد می یابد و محیط های آموزشی و روشهای حاکم بر آنها در تحقق یافتن این اهداف نقش اساسی دارند. برای کاربردی کردن و تحقق هرچه بیشتر پروهیه علمی، جستجوگری و تعاون بخصوص بر مبنای رویکرد مکتب روان شناسی دین شهید سلیمانی، تغییر روشهای سنتی تدریس و ارزشیابی و جایگزینی آنها با روشهای نوین و تغییر و روزآمد کردن محتوا، به گونه ای متناسب با نیازهای فراگیرندگان، همچنین تغییر نگرش معلمان نسبت به دانش آموزان و توانایی های آنان، ضروری است.

از محدودیت های تحقیقی می توان به عدم بهره گیری از مصاحبه و مشاهده در روند نتایج تحقیق، محدود بودن نمونه به دانش آموزان متوسطه و احتیاط در تعمیم نتایج به جامعه اشاره نمود. طبق نتایج فرضیه اصلی پیشنهاد می شود طبق نتایج جهت تثبیت روحیه علمی و روحیه مبتنی بر روانشناسی دین مکتب شهید سلیمانی در رسانه ملی به آن پرداخته شود.

منابع

- برنارد، روان شناسی دین، ترجمه محمد دهقانی، چاپ اول، تهران: رشد، ۱۳۹۰.
- حداد علوی، ر.، عبداللهی، ا.، احمدی، ا. ع.، برنامه درسی پنهان: پژوهشی در یادگیریهای ضمنی مدرسه. مورد: روحیه علمی. فصلنامه تعلیم و تربیت، دوره ۲۳، ش ۲ (مسلسل ۹-)، ص ۳۳-۶۶، ۱۳۹۵.
- حر العاملی، م.ح.، وسائل الشیعه، کتابفروشی اسلامیة، تهران، ۱۳۶۰.
- سیف، عل.ا.، ابتدایی و آموزش متوسطه، انتشارات سمت، تهران، ۱۳۸۰.
- فرهادی، م.، انسان شناسی یاری گری، نشر ثالث، ۱۳۸۸.
- کاردان، عل. م.، شرایط از روح علم، مجله مدارس، جلد ۱، شماره ۳، ۱۳۷۲.
- وولف، و.، روان شناسی دین، ترجمه محمد دهقانی، چاپ اول، تهران: رشد، ۱۳۸۹.
- میرچا، ا.، دین پژوهی، ترجمه ی بهاء الدین خرمشاهی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ۱۳۷۲.

- Craighead, W.E.& Nemeroff. C.B. CCo- Ed.,The Corsini Encyclopedia of Psychology and Behavioral Science. (3rded.) New York: John Willy & Sons, 2001.